

Душан С Рашковић

Беч

Научни скуп „Црква Лазарица и моравска Србија,,

20 јуна 2015. године

Крушевачки крај у светлу нумизматичких налаза од антике до средњег века

Апстракт: Анализа распрострања и датовања налаза новца крушевачке околине један је од важнијих извора за разумевање слике развоја друштва кроз историјске периоде антике и средњег века у Поморављу. Концентрација налаза и налазишта на положајима непосредно уз обале Западне Мораве, или у побрђу крушевачке котлине, или на висовима у брдском делу крушевачког окружења, откривају локалне историјске процесе и то без обзира о којој је епохи реч, протоисторијском периоду, римској епохи, или рановизантијском периоду и епохи средњег века.

Кључне речи: Поморавље, римско царство, Сеоба народа, висинска утврђења, српски динар, кнез Лазар

Нумизматичке налазе на подручју Крушевца и његове шире околине, у овом раду посматрамо са свешћу да су налази новца међу најатрактивнијим археолошким артефактима крушевачког краја. Налази новца, као предмет друштвеног интереса и интереса шире јавности, знатно олакшавају разумевање и подстичу археолошко проучавање античке и средњовековне археологије. Налази новца су извор сазнања који нам говоре о развијеним трговачким односима у одређеној регији, говоре нам о променама у друштву, о финансирању древних ратова или о последицама ратних дешавања. Сваки појединачни налаз новца, може носити и ревизију нашег знања о историјским процесима и догађајима, у подручју где је новац пронађен, у овом случају, у крушевачком крају.

Налази новца који се помињу у овом раду резултат су прикупљања података из више извора. Понајвише из увида у нумизматички фонд Народног музеја у Крушевцу, али делимично личних истраживања аутора, па чак и усмених исказа крушевачких колекционара. Нумизматичка збирка Народног музеја у Крушевцу настала је у највећој

мери редовним откупом или поклонима од стране налазача, али и преко резултата археолошких ископавања. Истичу се налази новца пронађени током ископавања античког локалитета Конопљара у селу Читлук;¹ ископавања рановизантијског локалитета Укоса у селу Град Сталаћу,² и ископавања рановизантијског локалитета Бедем у селу Маскаре.³ Неколико појединачних налаза римског новца су резултат археолошких ископавања Лазарева града у Крушевцу.⁴ Налази новца пронађени током археолошких ископавања “Куле Тодора од Сталаћа” публиковани и добро познати, али се морају поменути као најважнији извор налаза новца средњег века у околини Крушевца.⁵ Број локалитета на којима је новац пронађен током археолошких истраживања Народног музеја Крушевац или других научних установа или установа заштите споменика културе, у складу је са сромним бројем археолошких ископавања на крушевачком територију, тако да морамо констатовати да без откупа новца и поклона дародаваца, не би могли сагледати развој антике и средњег века у крушевачком крају.

Најстарији налази новца и римски новац

Најстарији налази новца у крушевачком крају су налази ковања македонских владара. Реч је о једном примерку ковање Филипа II и једном примерку ковања његовог наследника Александра Македонског.⁶ Претпоставља се да је место налаза ова два примерка новца село Наупара, недалеко од Крушевца. Време ковања овог новца, односно друга половина IV века пре Христа, је време почетка историје у

¹ Заштитна археолошка ископавања локалитета Конопљара проведена су у периоду од 1994 до 1996. године под руоводством Н. Берића, Г. Чаженовић и Д. Рашковића, а под надзором О. Вукадин из Регионалног завода за заштиту споменика културе из Краљева..

² Локалитет Укоса истраживан је у од стране Народног музеја Крушевац, у склопу Пројекта мултидисциплинарних истраживања Мојсињско Послонског комплекса, у периоду 2009-2015. године, под руководством Д. Рашковића.

³ Локалитет Бедем истраживан је у више наврата од стране Народног музеја Крушевац, али најокретније у периоду, од 2010. до 2015. године, под руководством М. Бугара.

⁴ Локалитет Лазарев град у Крушевцу истраживан је у од стране Археолошког института из Београда у периоду од 1961. до 1976. године.

⁵ Археолошка ископавања “Куле Тодора од Сталаћа” организована од стране Археолошког института из Београда, водиле су Д. Минић и О. Вукадин .

⁶ Рашковић, 2014, 33-34

Поморављу, време ширења македонске државе у север балканског простора, о чему сведоче историјски извори, па и налази новца.

Продор римске војске дубоко у унутрашњост Балкана уследиће у периоду II и I века пре Христове ере.⁷ О томе опет сведоче историјски извори, као и налази римског републиканског новца, па и ковања Дирахиона и Аполоније, градова на источним странама Јадранског мора, монете које су Римљани користили за финасирање балканских експедиција.⁸

Након успоставе римске провинцијске управе, Централна Србија је била у саставу римске провинције Горње Мезије. Једним делом то је била гранична провинција, која је током последњих деценија I века и првих деценија II века, имала важну улогу у освајању Дакије.⁹ Може се рећи да је римска војска имала најважнију улогу у животу провинције, чак и у мирним временима складног и сигурног живота, када су границе биле далеко од Дунава. Током римског периода издвајају се два временска периода карактеристична управо по налазима новца. Средицу III века карактеришу велике и бројне оставе, углавном сребрних антонинијана, док археологију налазишта IV века карактеришу бројни налази инфлаторног бронзаног новца.

Од средине III века, до у IV век, због унутрашњих економских проблема и спољене опасности, мења се начин живота у римским провинцијама на Балкану. То је не само време почетака упада суседних народа, преко граница царства, у богату и уређену римску државу, већ и време слабљења римске економије и слабљења вредности новца. Оставе новца из средине III века, пронађене на подручју Поморавља, па и у околини Крушевца, сведоче о несигурном, највероватније ратном времену, по неким мишљењима повезано са упадом Карпа, или упадом Гота, који су бар према распрострањању остава, похарали велики део Балканског полуострва па и делове данашње Србије.¹⁰ Судећи према оставама из крушевачке околине тај поход се десио

⁷ Papazoglu 1969, 255-261

⁸ Ujes-Morgan 2012, 378-382.

⁹ Šašel Kos 1975, 277-295

¹⁰ Васић 1972, 57-66

оквирно око 254. године Христове ере.¹¹ Велика остава сребрног римског новца, антонинијана, из села Јабланица, на десној обали реке Расине код Крушевца, је најбољи пример.¹² Сличне оставе сребрних антонинијана, али углавном растурене од налазача, пронађене су у селу Сикирица код Ћићевца, у самом Ћићевцу, у селу Парцане, у Варварину и у селу Макрешане, на 5 км источно од Крушевца.¹³ Остава бронзаног новца, ковања Виминацијум и Дакије, из истог периода, потичу из села Бошњане.¹⁴ Оволики број остава или скупних налаза новца, који је склоњен у једном ужем временском раздобљу, односно око 254. године, речито показује привредни развој насеља у окружењу Крушевца и повећање присутности новца у овом крају, средином III века.

Неће дуго проћи до нове, по римско царство још опасније, најезде Гота, коју симболише готски пораз код Ниша, из 269. године. Све су то биле најаве много погубнијег покрета народа према границама Римског царства, масовног померања народа, који се у историографији назива Сеоба народа, која ће коначно сломити римску отпорност на опасности из „Барбарикума“. Готски покрети и њихове претензије на делове Римског царства кулминирали су у ратним сукобима 375-378. године, и уздрмали строго уређену централистичку државну управу и војну контролу. Распад устаљеног система римског живота, коначно ће уследити након провала Хуна 40-тих година V века. Све је то пратило и замирање економије у држави Римљана.

У настојању римског царства да одржи свој високи ниво робно новчане привреде, током IV века римска држава продуцира велике количине новца, који покрива тржишта широм царства. Налазишта римског новца из тог периода су бројна на територији Србије.¹⁵ Крушевачки крај није изузетак. Близина границе логично је, инвестирањем римске државе у одбрану балканског простора, појачала прилив новца у Поморављу.

¹¹ Арсенијевић, 2004, 230-231.

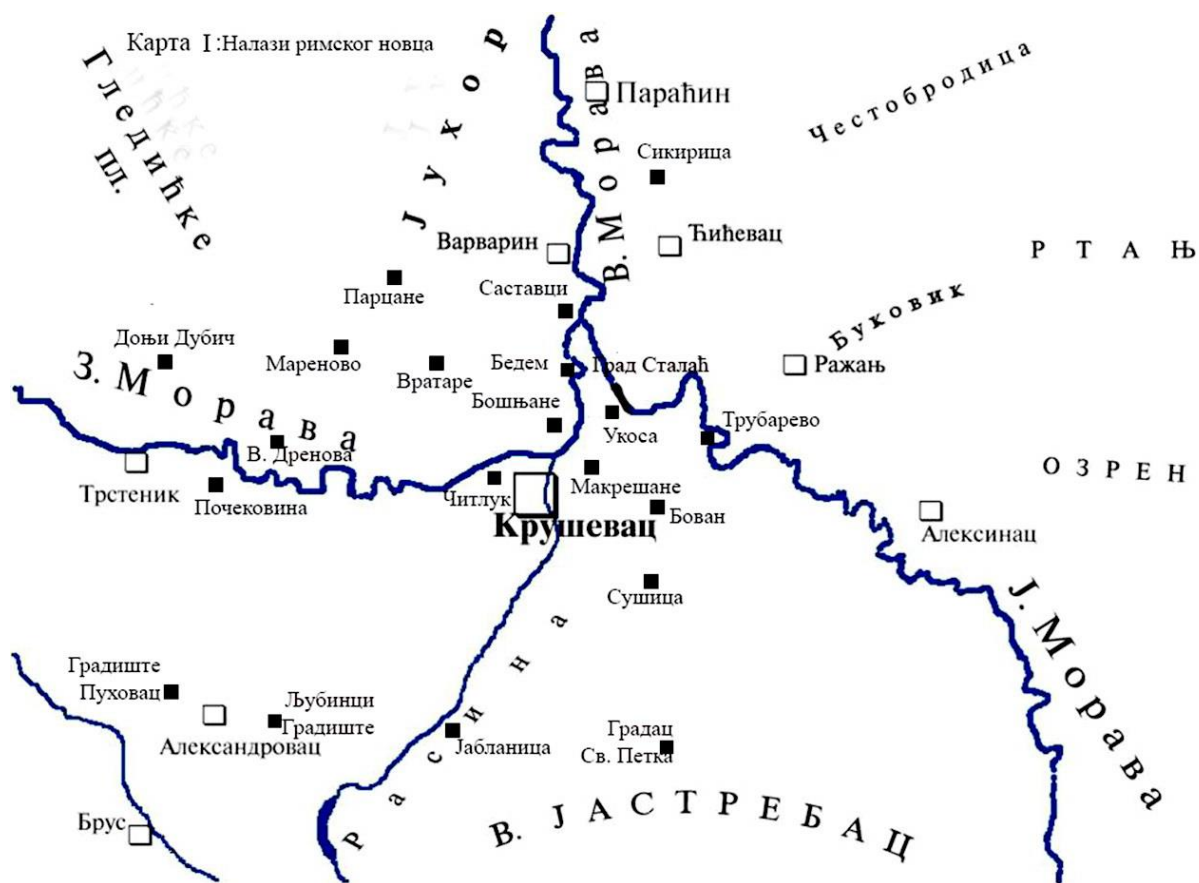
¹² Васић 1967, 63-82

¹³ Рашковић, 1995, 197-207.

¹⁴ Борић-Брешковић, 1983, 73.

¹⁵ Бенцаревић 2005, 553-580

Налази новца IV века помажу нам да разрешимо питање бар дела историјске географије касноантичког периода у околини Крушевца. Тако су најзначајнија касноантичка насеља, детектована у плодној моравској долини, на високим речним терасама уз обале Западне Мораве. Када говоримо о налазима новца истиче се локалитет римског насеља на положају „Грабак“, смештеном уз десну обалу Западне Мораве, на размеђи села Почековина и Рибник.¹⁶ Слично је смештено и римско насеље на локалитету „Конопљара“ у селу Читлук, недалеко, на 4 км западно од Крушевца, где су током археолошког ископавања пронађени бројни налази новца IV века.¹⁷

Карта I: Налази римског новца, у околини Крушевца

Занимљива су и римска насеља смештена у питомом побрђу које окружује моравску долину. Реч је о мањим римским насељима са статусима пагуса или викуса,

¹⁶ Наша сазнања о римском налазишту Грабак у селу Почековина дугујемо дугогодишњем сараднику Народног музеја Крушевац, Н. Митровићу из села Почековина.

¹⁷ Рашковић 2001, 81-109

који користе различите природне погодности за смештај насеља на положајима чије су погодности користила насеља и у предримском периоду. Гледамо ли на локалитете у крушевачком крају, из угла налаза новца, морамо имати на уму да су овдашњи налази новца углавном плод случајности или плод претраживања ентузијаста који своје налазе препуштају крушевачком музеју. Истиче се локалитет „Дуга њива“, који се налази на тераси изнад села Макрешанена, на западној падини Мојсињских планина.¹⁸ На локалитету Дуга њива превладава новац IV века, од ковања Константина Великог и Констанција II, до ковања цара Грацијана са реверсним типом *Reparatio Reipub*, величине Ae 2, који се датирају од 378. до 383. године. Међу налазима са овог локалитета у музеју у Крушевцу привлаче пажњу три примерака варварских имитација римског новца прве половине IV века (Табла I: 3). Сам положај „Дуге њиве“ омогућује визуалну контролу широког појаса крушевачке и расинске долине, што је можда један од разлога постанка овог насеља које према налазима на површини има корене у периоду старијег гвозденог доба.¹⁹

Занимљиво је и налазиште новца на локалитету недалеко од средњовековног утврђења „Јеринин град“ у селу Трубареву. Овде на источном крају високог речног полуострва кога окружује Јужна Морава констатована је концентрација од неких стотињак примерака бронзаног новца IV века који се једним делом налази у Народном музеју Крушевац.²⁰ Реч је сасвим сигурно о насељу које је користило стратешко место заштићено и готово окружено речним обалама, које је користило и средњовековно утврђење на истом положају²¹.

Такође се својим положајем, па и налазима новца, истиче римско насеље смештено на положају „Саставци“, код села Варварин, управо на положају где се састају Западна Морава и Јужна Морава. Овде поред старог гробља села Варварин,

¹⁸ Налази новца Народног музеја Крушевац, који потичу са налазишта „Дуга њива“ у атеру села Макрешане, поклон су дугогодишњег сарадника крушевачког музеја З. Јанићијевића из Крушевца

¹⁹ Рашковић 1998б, 182

²⁰ Налази новца Народног музеја Крушевац, са налазишта Јеринин град у Трубареву, су поклон дугогодишњих сарадника крушевачког музеја, Р. Аксенитујевића из Каоника и С. Ристића из Рутевца.

²¹ Рашковић 1998б, 83

налази се веће римско насеље које између осталог карактеришу и налази новца III и IV века.²²

Бројни су и локалитети у крушевачком окружју, судећи према конфигурацији терена и резултатима проспекције терена, мањих античких насеља, која користе ужи простор, углавном речних долина, притока Западне Мораве и Јужне Мораве, изузетно повољних за пољопривреду. У атару села Велика Дренова постоји неколико локација на којима се проналази римски новац. Помињемо налазе римског новца код кућа Лепенац, налазе у окружју локалитета „Пањак“, налазе на потезу „Буњиште“ и „Натема“, као и налазе римског новца уз Топоничку реку.²³ Свакако морамо очекивати да се бар на једном од ових налазишта налази античко насеље.²⁴ Занимљиво римско насеље са некрополом налазимо на локалитету у долини Залоговачке реке, у селу Мареново. У селу Мареново пронађено је више комада римског новца IV века.²⁵ Претпостављамо да римско насеље постоји и у селу Вратаре, одакле потиче налаз мање оставе новца IV века,²⁶ а исто важи и за село Бован, одакле потиче налаз једне мање оставе бронзаног новца IV века.²⁷ У окружју Рибарске реке, римско насеље са налазима римског новца налазимо на положају расадника З. Милошевића, у селу Сушица.²⁸

Недоумице изазивају налази римског новца на локалитету Лазарев град у Крушевцу, где током археолошких ископавања нису пронађени антички слојеви, али

²² Податке о налазима новца на локалитету „Саставци“ дугујемо Б. Стојадиновићу, колекционару из Крушевца.

²³ Рашковић 1998а, 83

²⁴ Подручје значајног и великог поморавског села Велика Дренова није никада детаљно рекогносцирано од стране археолога. Податке о налазима и налазиштима дугујемо М. Ћосићу из Крушевца.

²⁵ Рашковић 1998а, 84-85

²⁶ Књига улазног инвентара Народног Музеја Крушевац, бр. 20; Рашковић 1998а, 86-88

²⁷ Рашковић 1998 б, 90-93

²⁸ За дивљење је пример породице Милошевић која пажљиво сакупља остатке налазишта насеља, које се налазило на простору њиховог приватног расадника у селу Сушици.

ипак музеј у Крушевцу поседује неколико примерака римског новца пронађеног приликом ископавања Лазарева града, било у слоју шута, било у помешаним новијим слојевима. Реч је о новцу који се датује од II до IV века, као оштећену сестерцијус ковање Марка Аурелија (Табла-I: 1),²⁹ или виминациумско ковање царице Хереније Етрусциле кован у Вимицијуму (Табла-I: 2).³⁰

T-I

Табла I: 1) новац Марка Аурелија-„Лазарев град“, непубликовано. 2) новац Херенија Етрусцила-„Лазарев град“, публиковано (Рашковић 1998, 69). 3) Варварска имитација, IV век-„Дуга њива“-Макрешане, непубликовано.

Сагледамо ли састав налаза новца са свих поменутих касноантичких налазишта крушевачког краја, лако је уочити да су последња ковања царева Валентинијана I и Валенса, 375-378. године, са тек неколико примера налаза ковања Грацијана са реверсним типом *Reparatio Reipub*, величине Ae 2, који се датују од 378. до 383. годину.

²⁹ Теренски инвентар археолошких ископавања у Крушевцу 1962. године, бр. 1091.

³⁰ Теренски инвентар праћења ископа темеља „Старе парохијске зграде“ у Крушевцу 1998. године бр. 1.

Поремећај у циркулацији била је последица опште катастрофе, коју можемо препознати и самим резултатима археолошких икопавања римских налазишта. Римски пораз код Хадријанопоља и рушилачка снага Гота у централним балканским осетили су се и у Србији. Пластична илустрација је налаз новца Валенса, запечен у леп спаљене куће, на локалитету Конопљара, у селу Читлук код Крушевца.³¹

Т.П

Табла II: 1-4 Примери налаза новца из оставе на „Укоси“ у Град Сталаћу, непубликовано: 1) Ковање Грацијана, ковница Сисција, 2) Ковање Аркадија, ковница Хераклеја, 3) Новац првих деценија V века-Аверсне представе, крст у венцу.

Касна антика и период ране Византије

Немоћ централне римске власти и несигурност у очувању живота и имовине становништва у насељима у долинама, покренуо је пресељење насеља на сигурније

³¹ Рашковић 2001, 98 скица 3

локације, одакле је било могуће ефикасније организовање одбране па и заштита имовине и стоке од локалних опасности које донеси недостатак државних институција заштите.

Истраживања проведена у подручју Централне Србије указују да и поред свих нестабилности, које је донело ратно окружење, постоји релативно густу насељеност, у рановизантијском периоду. Популација је нашла сигурност у висинским насељима, која су распоређена према конфигурацији брдских предела.

Пресељење насеља, на висинске положаје, почело је у другој половини IV века, али већ су та утврђења или привремена прибежишта, доживела разарања средином V века, која су опет последица хунске провале. Током VI век, за владавине Јустинијана I, уследила је обнова фортификација утврђених насеља. Насеља су фортификацијски ојачана и дограђена, а нека си и из темеља подигнута, као што је то случај са утврђењем „Бедем“ у селу Маскаре, код Варварина.

Пошто су погодности конфигурације терена играле одлучујућу улогу код одабирања места за подизање насеља, на многима од познатих утврђења налазимо континуитет живота од праисторије до средњег века, што указује на значај самог места изабраног за насељавање, односно утврђивање. Тактички, због лакше одбране, било је важно да је реч о брдовитом пределу, тако да у низинским деловима готово и не налазимо рановизантијска насеља, па ни новац из истог периода. Подручје крушевачког краја својим геоморфолошким и рељефним карактеристикама пружало је услове идеалне за рановизантијско време. Плодна котлина окружена брдовитим тереном, омогућавала је да се не изгуби основа преживљавања заједница, ратарство у Поморављу и сточарство, са летњом испашом у планинама.

Једино налазиште утврђења у овом крају које је током рановизантијског периода подигнуто у долини, и то на стратешком месту „Саставака“ Јужне и Западне Мораве, јесте локалитет „Бедем“ у селу Маскаре. То је вишеслојно налазиште које Народни музеј Крушевац систематски истражује већ више година. Утврђење је највероватније, због стратешке важности моравског састава, подигнуто за време Јустинијанове обнове. Налази новца на локалитету припадају ковањима VI века што датује не само локалитет утврђења, него и саму базилику.³²

³² Реч је о случајним налазима, али и о налазима током археолошких ископавања Народног музеја Крушевац, који су се под руководством археолога М. Бугара проводили у периоду од 2010. до 2015. године.

Налази новца VI века карактеристика су свих висинских рановизантијских утврђења у крушевачкој околини, као што су „Укоса“ у Град Сталаћу,³³ „Градац“ код св. Петке на Јастребцу,³⁴ „Градац“ у атару села Петина,³⁵ „Милошев град“ у атару села Лаћислед,³⁶ „Градац“ у атару села Риђевштица,³⁷ „Градиште“ у селу Љубинци³⁸, „Градиште“ у селу Пуховац.³⁹

Карта П: Налази новца Византије и Средњег века, у околини Крушевца

³³ Рашковић 2011б, 5

³⁴ Рашковић и Гаврић 2011а, 447-452

³⁵ Рашковић и Гаврић 2011а, 458

³⁶ Рашковић и Гаврић 2011а, 455

³⁷ В. Ристић 1987, 178

³⁸ Д. Рашковић, Н. Димовски и С. Црнобрња 2010, 2-10

³⁹ Рашковић, 2002, 151-152.

Већина ових налазишта рановизантијског периода ипак су само евидентирана, позната преко случајних налаза, међу којима се посебно издвајају налази новца. Илуструјемо то налазима као што је фолис Анастасија I са „Градиште“ у Љубинцима (Табла III: 1) и полуфолис Јустина II са локалитета „Бедем“ у селу Маскаре (Табла III: 2). Занимљиви су и налази новца, углавном IV века, пронађени на локалитету утврђења „Градац“ у селу Доњи Дубич, код манастира Љубостиња,⁴⁰ као и локалитету „Градиште“ у селу Пуховац, недалеко од Александровца Жупског.⁴¹ Можемо

претпоставити да су локалитети у Доњем Дубичу и Пуховцу, свој живот почели као брдска касноантичко насеља, која је у периоду Сеобе народа добило контуре утврђених села.

Табла III: 1) новац Анастасија I-„Градиште“ у Љубинцима, приватни посед, непубликовано 2) новац Јустин II и Софија-„Бедем“ у Маскарама, приватни посед, непубликовано 3) новац Лава VI-„Укоса“ у Град Сталаћу, публиковано (Рашковић 2016,302).

⁴⁰ Рашковић 2013, 43-62.

⁴¹ Налазе са локалитета у Пуховцу захваљујемо С. Радојичићу, налази нису публиковани, а чувају се у Завичајном музеју Жупе Александровачке

Важан сведок историје крушевачког краја је скупни налаз новца пронађен на локалитету „Градац“ код св. Петке на Јастребцу. реч је о налазу од 43 примерака новца, претежно кованих у периоду након 378. године.⁴² Примерци новца са виси „Градац“ су ситни номинали с краја IV и прве половине V века, односно реч је о номиналима Ae 4 кованих у периоду од 378. до 441-443. године.⁴³

Појава већег броја примерака кованих у периоду у 378. до оквирно речено 443. године, је реткост у овом делу Централне Србије. Са истог локалитета, преко два мања откупа, у крушевачки музеј су доспела 5 примерка ковања Грацијана, величине Ae 2, са реверсним типом *Reparatio Reipub*, који се датирају од 378. до 383. године, кованих, дакле, непосредно након велике хадријанопољске катастрофе. Три примерка истих ковања, такође са локалитета Градац, налазе се у приватном поседу. Појава Грацијановог новог ковања у утврђењу на Јастребцу показују настојања да се одржи ситуацију под контролом, бар у провинцијама које су се у том тренутку могле контролисати. Рат против Гота водити ће релативно успешно цар Теодосије I.

Још занимљивија је остава новца пронађена на локалитету „Укоса“ у Град Сталаћу, реч је о налазу пронађеном током археолошких ископавања. Током истраживања 2011. године, код објекта I, зиданог у камену, везаним глином, у јужном профилу, на дубини од 50 цм релативне дубине, пронађен је скупни налаз-остава новца.⁴⁴ Новац је био сконцетрисан на малом простору од двадесетак центиметара па се може претпоставити да се налазио у платненој или кожној кеси, која је временом

⁴² Примерци новца су откуп од О. Илића из села Кобиље код Крушевца и поклон Д. Бакића из Крушевца.

⁴³ Рашковић и Гаврић 2011а, 447-452

⁴⁴ Теренски инвентар археолошких ископавања Укоса у селу Град Сталаћу 2011. године, бр. 17.

нестала. Скупни налаз-остава садржи 115 комада новца IV до половине V века (Табла II: 1-3).⁴⁵ Најважнији податак за историју Поморавља је само време склањања оставе, средина V века, односно 441-443. година, управо ратно време када су Хунска војна моћ осетила и у Поморављу. Дакле највероватнији разлог настанка ове мале оставе је хунски напад. Становник утврђеног насеља на „Укоси“, средином V века, склонио је кесу са новцем уз сам западни зид, можда и његовог властитог објекта. Реч је о пролазу између два зида, два објекта, код северозападног бедема утврђења на „Укоси“.

Византија и Средњи век

Тако је у вртлогу рата, у борби за опстанак, тражећи начин за самоодбрану, широм римског царства, извршено померање насеља на погодне висинске положаје, о чему нам највише говоре налази новца. Померање насеља на сигурније висове било је неопходно за осигурање опстанка заједница. Као што смо констатовали на овим висинским налазиштима, проналазимо углавном новац од краја IV до почетка VII века. Последња ковања која налазимо на локалитетима утврђења су најчешће ковања Јустина II (565-578. год.), за што су добар пример налази новца пронађени током археолошких ископавања рановизантијског налазишта „Бедем“. Катастрофа која је уследила у годинама након владавине Јустина II, у првим годинама владе цара Ираклија (610-641. год), прекинути ће везе балканских провинција са Константинопољем. Аварска и словенска разарања и доминација у првим деценијама VII века значила су престанак циркулације новца, тако да је уследио дуг период без циркулације, па и налаза новца. Цезура у областима Централне Србије траје од првих деценија VII века до почетка X века. Новчарство, што се у наше области тиче, опоравља се у X веку, о томе говоре налази, који се чувају у Народном музеју Крушевац. Конкретно речено то су налази новца из Сталаћа, Велике Дренове и Шанца. Користимо се и нашим сазнањем о налазу у приватном власништву, налазу са „Градишта“ на брду Гобелја код Бруса.

Новац који је пронађен на ширем подручју Велике Дренове, а реч је о фолису Василија I (867-886. год.) и фолису Лава VI (886-912. год.) и без обзира што није позната прецизна локација налаза, управо је траг обнове циркулације новца у Поморављу.⁴⁶ Додамо ли и налазе тетратерона Константина III Вотанијата

⁴⁵ Рашковић 2015, 60-61

⁴⁶ Књига улазног инвентара Народног Музеја Крушевац, бр.1144-1149.

(1078-1081. год) пронађених на локалитету вишелојног налазишта „Кућиште“, у атару села Шанац,⁴⁷ на левој обали Западне Мораве, добијамо какву такву материјалну потврду о повратку утицаја Византије у Поморавље.

T.IV

Табла IV: 1) новац Романа I-конзерваторски радови црква св Духа-Град Сталаћ. непубликовано. 2) новац Романа II-непознато налазиште, случајан налаз, непубликовано. 3) новац Јован III Дука Ватац- Читлук, случајан налаз, публиковано (Рашковић 1998, 77).

Занимљив је и налаз пронађен током већ више пута помињаних археолошких ископавања локалитета „Укоса“. Реч је о налазу фолису Лава VI, 886-912. год. (Табла III: 3). Налаз фолиса није усамљен археолошки налаз X века на овом локалитету. Наиме тако датујемо и словенску керамику са „Укосе“, која нас недвосмислено упућује на

⁴⁷ Књига улазног инвентара Народног Музеја Крушевац, бр.333.

обнову живота, односно обнову потребе за утврђеним стратешким насељима и градовима у средишњем делу Поморавља.⁴⁸ Познати су конкретни подаци који се могу пронаћи у историјским изворима о византијској области "Морава", којој на челу стоји стратег и која има свог епископа, а која је према неким тумачењима формирана крајем X века, док се према другим ауторима њено формирање треба ставити после 1018. године.⁴⁹ Највероватније је положај Сталаћа, односно сам вис Град Сталаћа, са црквом св. Духа и утврђеном Укосом, као изузетно стратешко место, чинио систем утврђења, свакако једног од знаменитијих градова области Морава. Током политичких превирања IX-XI века Поморавље је као поприште борби Србије, Бугарске и Византије морало повратити своју важност.

О значају стратешког положаја Град Сталаћа говори нам и народна традиција. Корен имена легендарног Тодора од Сталаћа, може се повезати са св. Теодором Стратилатом византијским свецем, ратником, кога је нарочито поштовала византијска војска. Једноставно речено име Тодор Сталаћки, уствари је далеки остатак култа св. Теодора Стратилата, коме је црква, на месту данашње цркве св. Духа у Град Сталаћу, првотном била посвећена и по коме је и сам Сталаћ добио име. Познато је податак да када је Византија 931. године заузела Дурусторум, та важна тврђава на Дунаву добила име Theodōroúpolis, управо по Теодору Стратилату. Између осталог запажено је да се пренос моштију св. Теодора Стратилата слави 21. јуна, управо у време славе св. Тројице који је покретни празник, па некада пада и на 21. јуна, дан цркве у Град Сталаћу. Сматрамо да хришћанско култно место изнад трију Морава, у подножју „Куле Тодора од Сталаћа“, односно поштивање св. Теодора Стратилата, недалеко од византијског утврђења „Укоса“, своје корене има управо у поменуто византијско време и да је име Сталаћ изведено од некадашњег имена утврђења посвећеног овом свецу.⁵⁰

Када говоримо о налазима новца, знамо са је у правилу реч о случајним налазима, међутим у случају Град Сталаћа налази су проистекли из конзерваторских радова и археолоких ископавања. Управо је приликом конзерваторских радова на цркви св. Духа, седамдесетих година прошлог века, у црквеним темељима пронађен

⁴⁸ Рашковић 2011, 3-10

⁴⁹ Пириватрић 1997, 173-175; Živković 2010, 152.

⁵⁰ Лома 2006, 21.

примерак златног новца-солидус Романа II 921-927. године (Табла IV: 1).⁵¹ Занимљивост је да је након овог налаза крушевачки музеј игром случаја откупио и један златник Романа I, али са непознатог налазишта (Табла IV: 2). Да се вратимо налазима новца у Град Сталаћу, Михаило Ризнић још је крајем XIX века забележио податак месног пароха, да су приликом изградње нове цркве у Град Сталаћу у једној гробници нађени: „Златни чанкасти новци и две минђуше од сребра особитог облика”.⁵² Налаз златника Романа II у темељима објекта приликом конзерваторских радова директно нам говори о времену настанка некадашње цркве, а податак о „златним чанкасти новцима“ само потврђују, датовање целокупног налазишта. Тако можемо рећи да и налаз фолиса Јустина II, приликом ископавања „Куле Тодора од Сталаћа“ није случајност, него још једна потврда континуитета живота на овом положају.⁵³

Поменути три налаза новца Град Сталаћа, фолис Лава VI са Укосе, златник Романа II из темеља цркве св. Духа и „златни чанкасти новац“, познат из литературе, откривају нам значај моравског става кроз IX и у X веку. Поморавље је ипак тада мета територијалних претензија, како Бугарске, тако Византије и коначно Србије, која се кроз непрекидне сукобе све више афирмише као војна сила. Међутим без обзира ко је током IX и X века, Византија, Бугарски канат или царство, или словенска племенске скупине, у својој власти држао област моравских „Саставака“, свакако је придавао велику важност стратешком Сталаћу, о чему говоре и резултати археолошких ископавања и налази новца.

Када након дуготрајних ратова Византија успева савладати моћне Бугаре и заузети данашње српске просторе, враћа се и византијска робно новчана привреда у Поморавље. Налази византијског новца као што је новац из Шанца, примерак новца са Гобеле, „златни чанкасти новац“ из Сталаћа, новац из Росице,⁵⁴ оставе из Мале Сугубине и Смиловца,⁵⁵ и не заборавимо златну нимизму Василија II, која се у

⁵¹ Станић 1980. 70, нап. 45

⁵² Ризнић 1891, 87

⁵³ Иванишевић 2007, 62

⁵⁴ Књига улазног инвентара Народног Музеја Крушевац, бр. 108.; Рашковић, 1998 а, 84 и 109

⁵⁵ Књига улазног инвентара Народног Музеја Крушевац, бр. 103-107; Рашковић, 1997, 129

Народном музеју у Београду чува као налаз из Крушевца,⁵⁶ сведоче византијску присутност у околини Крушевца у периоду од XI до XIII века. Дакле придодали смо скромном броју налаза новца Народног музеја Крушевац, из времена поновне појаве циркулације новца на територији Србије, током обнове Византије, случајан налаз анонимног фолиса из половине XI века, пронађеним под утврђењем Градиште, на брду Гобелџа, код Бруса, који је у приватном поседу.⁵⁷ Реч је о фолису који на аверсу има приказ полуфигуре Христа са нимбом спреда, носи тунику у химатион, десном руком благосиља, а у левој држи Јеванђеље, са натписом који је нечитак; док се на реверсу налази крст са натписом **ΙC-XC/NI-KA** у угловима.⁵⁸

Опредељујемо овај примерак као новац из времена цара Константина IX Мономаха, који се датује у период 1042-1050. године.⁵⁹

Табла V: 1) новац дужда Бартоломеа Граденига-Риђевштица, приватни посед, непубликовано 2) новац краља Милутина-„Манастирак“-Лаћислед, случајан налаз, непубликовано. 3) новац кнеза Лазара-серија ковања каква су пронађена у Белој Води и „Јеринином граду“ код Трубарева, приватни посед, непубликовано.

Публиковани налази, делови остава, византијског новца из Мале

⁵⁶ Радић и Иванишевић 2006, 196

⁵⁷ Локалитет Гобелџа код Бруса један је од ретких у копаоничком региону који су археолошки сондиран и то од стране Регионалног завода за заштиту споменика културе из Краљева, под руководством В. Богосављевић-Петровић

⁵⁸ Аутор овог рада имао је прилику да прегледа овај налаз новац, али на жалост новац није фотографисан. Захваљујемо се Љ. Миленковићу из Здравина за обавештење о овом занимљивом налазу.

⁵⁹ Иванишевић-Радић 2006, 196

Сугубине и Смиловца, као и налаз два примерка новца из Росице, у којима налазимо новац Монојла I Комнина, су делови остава, који нас упозоравају на политичке прилике и ратне катаклизме, овај пут с краја XII века. То је време успона Рашке државе, са Стефаном Немањом на престолу, а то је и време стварања Другог бугарског царства, па су оставе с краја XII, управо траг тог периода, било сукоба Рашке државе и Византије, било сукоба Рашке и Бугарског царства.

Такође се може констатовати и да налази новца са локалитета „Укоса“ и код цркве св. Духа у Град Сталаћу и налаз са „Градишта“ на брду Гобеља, указују на континуитет живота на локалитетима некадашњих рановизантијских утврђених висинских насеља, који изгледа нису била у потпуности напуштана у временима о којима нам не говоре историјски извори. Утврђења су повратила своју важност током IX и X века, и неће губити на значају до успоставе српске средњовековне државе.

До почетка ковања новца Рашких краљева, владара српског средњег века, на подручју Србије био је у оптицају новац Венеције, Угарске, Византије. Током ископавања средњовековне некрополе на локалитету Конопљара, у селу Читлук, у гробу 83, у десној руци покојника, пронађен је новац Манојла I Комнина 1143 — 1180. године.⁶⁰ О присутности новца Византије у средњовековној Србији говори нам и налаз златника Јован III Дуке Ватаца (1222-1254. год.), случајан налаз, такође из Читлука (Табла IV: 3).⁶¹ Новац Венеције на територији Србије сведочи млетачки златник, ковање у време Бартоломеа Граденига (1339-1342. год.) 53. млетачког дужда у периоду 1339-1342. године, случајан налаз под рановизантијским утврђењем Градац, у селу Риђевштица (Табла V: 1).⁶²

На данашњем степену истражености српске нумизматике стоји се на становишту да почетак ковања новца српских владара треба везати за Стефан Радослава (1228-1234. год) који кује сребрне трахеје по угледу на Византију, док се српски динари почињу ковати од времена власти краља Драгутина (1276-1282. год). У саставу нумизматичке збирке Народног музеја Крушевац, чува се значајна збирка од

⁶⁰ Рашковић 1998, 73

⁶¹ Улазна књига музејског инвентара, бр.320.

⁶² Новац је у правом смислу речи случајан налаз мештанина Риђевштице. Захваљујемо се М. Миљковићу из Трстеника за обавештење о овом налазу новца, као и за фотографије овог примерка новца.

око 130 комада српског новца, међутим тај новац углавном је у музеј стигао путем откупа без познатог места налаза.⁶³ Тако да међу налазима српског средњовековног новца, који су у последњих неколико година откупљени за Народни музеј Крушевац, нашу пажњу привлачи новац за који приближно знамо место налаза. Поменимо налаз новца ковање краља Милутина, односно Стефана Уроша II, који је откупљен као налаз са подручја села Лаћислед. (Табла V: 2) На подручју атара села Лаћиследа постоје остаци висинског утврђења „Градиште“-„Милошав град“, на коме су забележени налази из касноантичког и рановизантијског периода.⁶⁴ У источном подножју утврђења, на локалитету „Манастирак“, убицирани су остаци средњовековне цркве. Налаз новца краља Милутина могао би потицати из тог круга средњовековних локалитета у атару села Лаћиследа.

Један примерак ковања краља Милутина пронађен је и у атару села Мачковац, негде код данашње цркве св. Петке. Реч је о цркви саграђеној 1902. године на месту античког објекта, највероватније римске рустичне виле, чији се остаци и данас виде на терену. На истом положају 1980. године пронађена је и остава турског и аустријског новца XVII и XVIII века. Налаз новца Милутина можемо везати за један историјски податак. Наиме 1290. године због акције против Дрмана и Куделина и заузећа Браничева, краљеви Милутин и Драгутин састаше се, „у држави жупе расинске на реци Морави у месту Мачковац“.⁶⁵ Мачковац на Морави, сасвим сигурно је Мачковац на 8 км западно од Крушевца. Остаци објекта који има античке корене код цркве св. Петка у Мачковцу могао би имати и средњовековну фазу и могао би бити место састанка два српска владара. Видели смо да то није само крај у коме је касније подигнут Лазарев град, већ је ту недалеко, на 5 км од локалитета у Мачковцу, велика средњовековна некропола у селу Читлук.

Појединачни налаз српског средњовековног новца са познатим местом налаза у крушевачком музеју, поред два поменута примерка ковања краља Милутина, је и налаз ковања кнеза Лазара, са натписом *Conte Lazaro*, у Белој Води уз леву обалу Западне

⁶³ Ђеранић и Рашковић 2005, 193-217.

⁶⁴ Локалитет је сондажно рекогносциран од стране Археолошког института из Београда. Рекогносцирања је водила Д. Минић.

⁶⁵ Даничић, 1866, 115

Мораве, где се налазило средњовековно место Лазац (Табла V: 3).⁶⁶ Лазац је само једно од густо распоређених средњовековних насеља крушевачке котлине. Свакако је из привредног успона насеља у крушевачкој котлини и изникло једно такво средњовековно трговиште као што је био средњовековни Крушевац. Остаци насеља средњег века пронађени су у селима, Стари Трстеник, Стопања, Вучак, Церова, Читлук, Дедина, Макрешане, Мали Шиљеговац, Каоник, Сушица, Шанац, Срње. По литератури се провлачи и несигуран податак о налазу средњовековног новца у селу Јасика на локалитету „Старо лојзе“, па да поменемо и то налазиште у овом списку средњовековних локалитета Крушевца и околине.⁶⁷

На жалост током обимних ископавања Лазаревог града није пронађен ни један примерак средњовековног новца. Под самим брегом Лазарева града, код “Мензулане” пронађен је и фолис Анастасија I, међутима налази новца на простору где се живот интензивно одвија до данашњих дана, без истовременог археолошког слоја, може заварати истраживача. Велика ископавања Лазарева града изнела су на видело само нетакнуте праисторијске слојеве. Антички слој није пронађен и поред налаза римског новца и једне бронзане фигурине, пронађене у слоју рецентног шута.⁶⁸ Средњовековни слој је пронађен углавном поремећен, чему је једноставан узрок, непрекидно одвијање живота на простору града. Прекопавања због ископа темеље кућа, подрума, септичких јама, током османског периода и новог века, учинила су своје. Између осталог након ослобођења 1833. године око цркве Лазарице основано је гробље, на коме су се двадесетак година сахрањивали Крушевљани. Свакако је ископ гробних рака уништио археолошке слојеве.⁶⁹

Међутим сасвим другачија је искуство истраживача током археолошких ископавања горњег града „Куле Тодора од Сталаћа“, на коме је током археолошких ископавања пронађен 37 комада средњовековног новца, од чега је у 27 комада припада

⁶⁶ Топографију налаза средњовековног новца крушевачког краја и његово тумачење захваљујемо познатом крушевачком нумизатичару Д. Зајићу.

⁶⁷ Ферјанчић 1972, 7

⁶⁸ Бронзана фигурина пронађена је секундарно у избаченој земљи током ископа турског амама под крушевачким градом

⁶⁹ Рашковић 2002, 55-56

растуреној остави, углавном ковањима кнеза Лазара.⁷⁰ Кула Тодора од Сталаћа је свакако најважније, стратешко утврђење кнеза Лазара у Поморављу, о чему не говоре само налази новца, већ континуитет и сам положај на коме је утврђење подигнуто.⁷¹ Свакако је то било само једно од утврђења из Лазарева времена која су контролисали долине Западне Мораве, Јужне Мораве и Велике Мораве. Из околине Крушевца потичу два налаза новца пронађени управо на локалитетима средњовековних висинских утврђења. Реч је о налазу новца, ковање кнеза Лазара, који потиче са локалитета Јеринин град на Јужној Морави, у атару села Трубарево,⁷² (Табла-V: 3) и налазу новца челника Смила, властелина Вука Бранковића, пронађеног на локалитету Јеринин град на Западној Морави, у атару села Грабовоц код Трстеника.⁷³

Дакле то су налази новца којима једним делом датујемо утврђења која су живела у времену владавине кнеза Лазара. Уочава се да је једна од намена ових утврђења кориштење стратешких положај за контролу подручја и комуникација. Сталаћки град контролише став Јужне и Западне Мораве, али и прелаз преко Јужне Мораве у правцу Крушевца. Град Сталаћ и Крушевац повезивала је добра комуникација преко тврдых путева невисоких Мојсињских планина. Следећи у овом систему, „Јерини град“ на Јужној Морави, у атару села Трубарево, смештен је на идеалном месту, на јужном улазу у Сталаћку клисуру, на вису заштићеним моравским током. Може се претпоставити да је то утврђење контролисало жупу Загрлата, али контролисало и прелаз преко Јужне Мораве а било је такође преко Мојсињских брда, добрим, тврдим, лагодним путевима, повезано и са Крушевцем и сталаћким градом. „Јерини град“ на Западној Морави, подигнут на стратешком месту, у сужењу моравске долине, у Трстеничком теснацу, на коси „Татарна“, контролисао је прелаз из Краљевачке котлине у Крушевачку котлину. Придодамо ли овим утврђењима и археолошки неистражено утврђење „Градиште“-„Милошев град“, у селу Лаћислед,

⁷⁰ Иванишевић 2007, 262-267

⁷¹ Ђокић и Рашковић 2008, 11-29

⁷² Новац кнеза Лазара, пронађен на локалитету Јеринин град у Трубареву, Народном музеју Крушевац поклонио је Ј. Радојковић из Каоника.

⁷³ Новац челника Смила на локалитету Јеринин град у Грабовцу, пронађен је током археолошких ископавања Завода за заштиту споменика из Краљева, под руководством М. Марић

одакле потиче налаз новца краља Милутина, добићемо добру контролу прилаза речним долинама према Крушевачкој котлини. Наиме „Градиште“-„Милошев град“, контролише комуникацију тј. југозападни правац, који води низ долину реке Пепељушу према Крушевцу.

У средишту простора оивиченог утврђењима је крушевачки Лазарев град, једини средњовековни град у широј околини, подигнут у низини. Уоколо Крушевца у плодној котлини, била су бројна средњовековна села, која су штитили околни подигнути тврди градови. Села су одржавала и хранила, тврђаве, племство и војне посаде, околних градова па и Крушевца. Сматрамо да Крушевац свој настанак и развој може углавном захвалити предностима једног средњовековног централно смештеног трговачког средишта. Централни положај, потоци и извори воде код „Лазарева града“ били су идеални за развој средњовековног трга, који кнез Лазар користи за подизање једног од својих средњовековних градова.

Налази новца и археолошка истраживања средњовековних локалитета показују да су насеља српске средњовековне државе користила исту логику насељавања користећи искуства претходних цивилизација. Крушевачка археологија понајвише је заинтересована за истраживања периода владавине кнеза Лазара, па тако и за новац који је ковао кнез Лазара и који су ковали његови савременици и његови наследници. Налази новца, ковања српског средњег века, су истина ретки, али томе је разлог недостатак истраживања, што су показала и ископавања горњег града „Куле Тодора од Сталаћа“. Када би се покушало са саставним истраживањима, уистину бројних неистражених средњовековних налазишта крушевачког краја, стекла би се сасвим сигурно целовитија слика материјалне културе, па и налаза новца, из периода владавине кнеза Лазара и његових наследника.

Литература:

Арсенијевић 2004:

М. Арсенијевић 2004, *Периоди похрањивања остава римског новца током III века н. ере у Горњој Месуји*, Гласник Српског Археолошког Друштва, 20, Београд, 2004, 230-231

Богосављевић, В. и Рашковић, Д. 2001

Рановизантијско утврђење на брду Гобелја код Бруса, *Саопштења XXXII/XXXIII*: 99-123

Бенцаревић 2005:

Т. Бенцаревић 2005, *Оставе бронзаног новца IV века на територији Србије*, Зборник Народног музеја, 18-1, Београд, 2005,: 553-580.

Васић 1967:.

М. Васић, *Остава из Јабланице (Купаца)*, Старица, 18, Београд, 1967, 63-82

Васић 1972:

М. Васић, *Оставе 247. и 254. године у Народном музеју у Београду*, Археолошки весник, 23, Љубљана, 1972

Даничић 1866:

Ђ. Даничић, *Животи краљева и архиепископа српских, написао архиепископ Данило други*, Београд. 1866.

Ђокић и Рашковић 2008:

Н. Ђокић и Д. Рашковић, *Град Сталаћ капија Поморавља*, Весник Војног Музеја, 34, Београд 2008.

Živković 2010:

Т. Živković, *О рођесима Bosne u ranom srednjem vijeku*, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH, 39, Сарајево, 2010.

Иванишевић 2007:

В. Иванишевић, *Сталаћ-Налази новца*, Средњовековни Сталаћ, Београд, 2007, 262-267

Kos 1977:

М.Š. Kos, *The military role of Macedonia from the civil wars to the establishment of the Moesian limes*, Limes, 11, Szekesfehervar, 1977.

Лома 2006 :

А. Лома, *The contribution of toponymy to an historical topography of saints' cults among the Serbs*, у: *Saints of the Balkan*, Edited by Mirjana Detelić and Graham Jones, Donington, 16-22

Papazoglu 1995:

Ф. Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Sarajevo, 1969.

Пириватрић 1997:

С. Пириватрић, *Византијска тема Морава и 'Моравије' Константина VII Порфирогенита*, ЗРВИ 36 (1997.): 173-175;

Радић и Иванишевић 2006:

В. Радић и В. Иванишевић, *Византијски новац из Народног музеја у Београду*, Београд, 2006.

Рашковић 1995:

Д. Рашковић, *Налази римског сребрног новца у ширем окружењу града Крушевца*, Радионице и ковнице сребра, Монографија, 32, Београд, 1995.

Рашковић 1997:

Рашковић 1997: *Налази римског и византијског новца Народног музеја у Крушевцу, у подручју римског друма Via publica* Нумизматичар, 20, 1997.

Рашковић 1998а:

Д. Рашковић, *Појединачни налази римског и византијског новца Народног музеја Крушевац*, Нумизматичар, 21, Београд: 1998, 63-116

Рашковић 1998b:

Д. Рашковић, *Рекогносцирања античких локалитета и комуникација на подручју Мојсињских и Послонских планина*. Гласник САД, 14, Београд, 1998.

Рашковић 2001:

Д. Рашковић, *Налази из касноантичког периода на локалитету Конопљара*, у: Археолошка налазишта Крушевца и околине, ур. Н. Тасић, Крушевац-Београд: Народни музеј Крушевац, Балканолошки институт САНУ, 2001

Рашковић 2003:

Д. Рашковић, *Заштитна археолошка ископавања локалитета Лазарев град у Крушевцу 2002. године*, XXV Скупштина Српског археолошког друштва, Нови Пазар, 2003.

Д. Рашковић, Н. Димовски и С. Црнобрња 2010:

Рашковић, Димовски и Црнобрња, *Рановизантијско утврђење Градиште и Љубинцима-Жупа Александровачка*, Жупски Зборник, 5, Александровац, 2010.

Д. Рашковић и Г. Гаврић 2011а:

Рашковић и Гаврић, *Налази новца са рановизантијских утврђења у крушевачком крају*, Зборник Народног музеја, XX/1, Београд, 2011.

Рашковић 2011б:

Д. Рашковић, *Утврђење Укоса у Град Сталаћу, Византија на Мојсињу*, Крушевац, 2011.

Рашковић 2013а:

Д. Рашковић, *Налаз новца у селу Доњи Дубич у Гледићким планинама*, Шумадијски зашиси, VII, Аранђеловац, 2013.

Рашковић 2013б:

Д. Рашковић, Римско насеље на локалитету Грабак у селу Почевина-Римљани у долини Западне Мораве, XXXVI Скупштина Српског археолошког друштва, Пирот, 2013.

Рашковић 2014:

Д. Рашковић, *Нови налази грчког новца и римских републиканских денара на подручју Крушевца и Алексинца*, Нумизматичар, 18/19, Београд, 2014.

Рашковић 2015:

Д. Рашковић, *Скупни налаз-остава римског новца на локалитету висинског утврђења Укоса у Град Сталаћу*, XXVIII Скупштина Српског археолошког друштва, Пирот, 2015.

Ризнић 1891:

М. Ризнић, *Старине у планини Мојсињи*, Старинар, бр. 3, Београд, 1891.

Ристић 1987:

Феудално властелинство у Риђевштици, Саопштења, XIX, 1987, 178.

Станић Р:

Средњовековне цркве у Сталаћу и околини, Археолошка истраживања Крушевца и Моравске Србије, Београд, 1980.

Ћеранић и Рашковић 2005:

М. Ћеранић и Д. Рашковић *Српски средњовековни новац у Народном музеју Крушевца*, Нумизматичар, 24/25, Београд, 2005.

Ujes-Morgan 2012

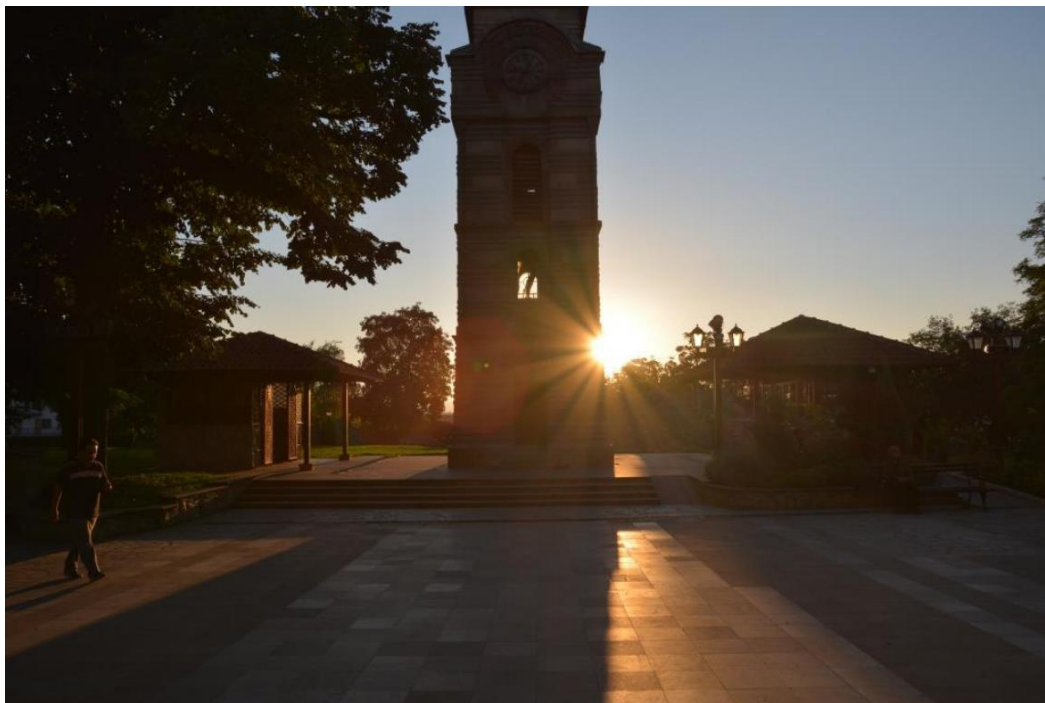
D. Ujes-Morgan, *1st Century BC Drachms of Apollonia and Dyrrhachium in the Territory of the Scordisci. A Prologue to the Roman Conquest of the Balkans* Studia in honorem Iliae Prokopov sexagenario ab amicis et discipulis dedicata, ур. E. Paunov i S. Filipova, Veliko Trnovo.

Ферјанчић 1972:

Б. Ферјанчић, *Крушевац и околина око 1371. године*, Зборник радова, Крушевац, 1972.

Carson, Hill и Kent 1989:

R.A. G. Carson, P. V. Hill и J.P.C. Kent, *Late Roman Bronze Coinage*, New York, 1989.

Црква Лазарица је од славних времена свог настанка када ју је Свети кнез Лазар подигао као своју придворску цркву у част рођења свога сина, будућег деспота Србије Стефана, и посветио Светом првомученику архиђакону Стефану проживела многе векове са српским народом. Често тешке и страдалне, као и пут српског народа, ове истроријске прилике оставиле су на цркви Лазарици многе ране које

сведоче о њеној тешкој историји. У више наврата обнављана она ни до данас није сасвим повратила онај сјај који јој је дао њен ктитор. Од првобитног иконописа нису остали ни трагови, али је остала жеља и воља да се тај сјасј моравске школе живописа једном врати. Зато се и родила идеја да настане један научни скуп сабран од људи који могу својим знањем и стручним мишљењем да допринесу да се дубље сагледа првобитни изглед цркве Лазарице. Са том идејом а са благословом Његовог Преосвештенства Епископа крушевачког Господина Давида, 20 јуна 2015. године у амфитеатру цркве Лазарице одржан је научни скуп под називом „Црква Лазарица и моравска школа“ историја архитектура живопис, ми Вам преносимо целокупан програм скупа.

Преподневном сесијом председавали су проф. др Синиша Мишић и др Марија Копривица а своје радове изнели су:

мр Дејан Црнчевић истраживач – сарадник, Историјски институт , Београд, Архитектура и живопис цркве Светог Стефана у Крушевцу- приступи проучавања и донети истраживања.

др Марија Копривица, научни сарадник, Филозофски факултет, Београд, Одрас сукоба Вука Бранковића и Лазаревића на црквене прилике (1389-1402).

др Драгиша Бојовић, редовни професор, Филозофски факултет, Ниш, Ниневијски глас: Од Архиепископа Данила пећког до патријарха Данила бањског.

др Синиша Мишић, редовни професор, Филозофски факултет, Београд Манастирски поседи у земљама Лазаревића (1390-1402).

Душан Рашковић, Народни музеј Крушевац. Крушевачки крај у светлу нумизматичких налаза.

др Владимир Алексић, доцент, Филозофски факултет, Ниш. Великашко порекло хералдичких обележја кнеза Лазара.

Марин Бугар, Народни музеј Крушевац, Археолошка истраживања Козника.

др Ненад Макуљевић, редовни професор, филозофски факултет, Београд. Михајло Валтровић и уметност моравске Србије.

Након прве сесије излагања учесници су присуствовали изложби под називом „Црква Лазарица“ у Народној библиотеци Крушевца. Након тога уследила је поподневна сесија излагања којом су председавали проф. др Сузана Рајић и мр Небојша Ђокић. Излагали су следећи предавачи:

Мр Небојша Ђокић и Оливера Думић, Београд, Црква Лазарица за време османске власти и прве владе књаза Милоша Обреновића.

Давор Петровић, библиотекар, Филозофски факултет Београд, Крушевац у делима путописаца од XVI до XIX века.

Мр Негослав Јованчевић, професор Богословије у Крагујевцу, Допринос монаха манастирха Келенић у другој половини XIX до почетак XX века.

Миломир Стевић и Николина Бабић, Крушевац, Црква Лазарица у народној и завичајној књижевности.

Љубица Петковић, библиотекар, Народна Библиотека Крушевац, Црква Лазарица од 1839 год до краја XIX века.

Урош Шешум, докторанд Филозофског факултета Београд, Становништво Крушевца у првим деценијама XIX века.

Др Мирослав Поповић,библиотекар одељења за историју, Филозофски факултет, Београд, Примирителни судови крушевачког округа 1844. Године.

др Сузана Рајић, редовни преофесор , Филозофски Факултет Београд

др Данко Леовац, доцент, Филозофски Факултет, Београд. Структура становништва Крушевца у другој половини XIX до почетком XX века.

мр Снежана Југовић, Крушевац, Путописци XVII, XVIII и XIX века о Цркви Лазарици.